



# Sociology of Education

## An Exploration the PhD Theses of Education Philosophy Field of Government Universities in the Field of Moral Education

Hava Motamedi<sup>1</sup>, Masoumeh Samadi<sup>2\*</sup>, Mohammad Reza Sarmadi<sup>3</sup>, Mahdi Mahmoudi<sup>4</sup>

1. PhD student, Department of Philosophy of Education, Payam Noor University, Tehran, Iran.
2. Associate Professor, Department of Philosophy of Education, Institute of Education Studies, Tehran, Iran.
3. Professor, Department of Educational Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran.
4. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran.

❖ **Corresponding Author Email:** samadi@rie.ir

**Receive:** 2023/04/12

**Accept:** 2023/07/29

**Published:** 2023/11/04

### Keywords:

PhD Theses, Education Philosophy, University, Moral Education.

### Article Cite:

Motamedi H, Samadi M, Sarmadi M R, Mahmoudi M. (2023). An Exploration the PhD Theses of Education Philosophy Field of Government Universities in the Field of Moral Education, *Sociology of Education*. 9(2): 185-196.

**Purpose:** Moral education is an important topic that has been studied in many PhD theses of education philosophy field. Therefore, the purpose of this study was to exploration the PhD theses of education philosophy field of government universities in the field of moral education.

**Methodology:** This study in terms of purpose was applied and in terms of implementation method was qualitative. The research population was the PhD theses of education philosophy field of government universities in the 1991 to 2020 years with number 263 cases, which 31 cases were selected as a sample by purposive sampling method and based on the abstract and keywords related to the field of moral education. The data were collected by taking notes from PhD theses of education philosophy field and were analyzed by inductive method.

**Findings:** The findings showed that the exploration the PhD theses of education philosophy field of government universities in the field of moral education indicated that the theses were located in the 6 areas include comparing the views of Muslim thinkers with the views of Western thinkers, moral education based on the opinion of Islam, moral education based on the opinions of Muslim thinkers, moral education based on the opinion of western thinkers, designing the pattern of moral education in the schools and other subjects which most of them compared the views of Muslim thinkers with the views of Western thinkers. All theses had a dual nature and numbers of 17 theses were examined moral education with a theoretical and abstract view and numbers of 14 theses were examined moral education with a functional and practical view.

**Conclusion:** Examining PhD theses of education philosophy field of government universities in the field of moral education helps to better understand of moral education and clearly shows the existing gaps. Also, the theses did not have the necessary and sufficient compliance with the needs and issues of society and educational needs, and no theses were found on the pathology of moral education in the society and educational system. These results can have many practical implications for specialists, planners and university professors in the education philosophy field and provide the basis for further research and application of the results.



<https://doi.org/10.22034/ijes.2023.2003213.1414>



<https://dorl.net/dor/10.22034/ijes.2021.541983.1184>



Creative Commons: CC BY 4.0



## جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

### کاوشی بر رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی

حوا معتمدی<sup>۱</sup>، معصومه صمدی<sup>۲\*</sup>، محمدرضا سرمدی<sup>۳</sup>، مهدی محمودی<sup>۴</sup>

۱. دانشجوی دکتری، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
  ۲. دانشیار، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، تهران، ایران.
  ۳. استاد، گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
  ۴. دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
- \* ایمیل نویسنده مسئول: samadi@rie.ir

#### چکیده

#### مقاله تحقیقاتی

**هدف:** تربیت اخلاقی موضوع مهمی است که در رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت زیادی مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین، هدف این مطالعه کاوشی بر رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی بود.

دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۳  
پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۷  
انتشار: ۱۴۰۲/۰۹/۱۳

**روش‌شناسی:** این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا کیفی بود. جامعه پژوهش رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در سال‌های ۱۳۷۰ الی ۱۳۹۹ به تعداد ۲۶۳ مورد بودند که تعداد ۳۱ مورد آنها به روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس چکیده و کلیدواژه‌های مرتبط با حوزه تربیت اخلاقی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. داده‌ها با روش یادداشت‌برداری از رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت گردآوری و با روش استقرایی تحلیل شدند.

**واژگان کلیدی:**  
رساله‌های دکتری، فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه، تربیت اخلاقی.

**یافته‌ها:** یافته‌ها نشان داد که بررسی رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی حاکی از آن بود که رساله‌ها در ۶ حوزه شامل مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی، تربیت اخلاقی بر اساس نظر اسلام، تربیت اخلاقی بر اساس نظرات اندیشمندان مسلمان، تربیت اخلاقی بر اساس نظر اندیشمندان غربی، طراحی الگوی تربیت اخلاقی در مدارس و سایر موضوع‌ها قرار داشتند که بیشتر آنها به مقایسه تطبیقی دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی پرداختند. همه رساله‌ها ماهیتی دوگانه داشتند و تعداد ۱۷ رساله تربیت اخلاقی را با نگاهی نظری و انتزاعی و تعداد ۱۴ رساله تربیت اخلاقی را با نگاهی عملی و کاربردی بررسی نمودند.

**استناد مقاله:**  
معتمدی ح، صمدی م، سرمدی م، محمودی م. (۱۴۰۲). کاوشی بر رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. (۲۹): ۱۸۵-۱۹۶.

**بحث و نتیجه‌گیری:** بررسی رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی به شناخت بهتر تربیت اخلاقی کمک می‌کند و خلأهای موجود را به خوبی نمایان می‌سازد. همچنین، رساله‌ها انطباق لازم و کافی را با نیازها و مسائل جامعه و نیازهای آموزشی نداشتند و هیچ رساله‌ای درباره آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در جامعه و نظام آموزشی یافت نشد. این نتایج می‌تواند برای متخصصان، برنامه‌ریزان و اساتید دانشگاهی حوزه فلسفه تعلیم و تربیت تلویحات کاربردی بسیاری داشته باشد و زمینه را برای پژوهش‌های بیشتر و کاربست نتایج فراهم سازد.

<https://doi.org/10.22034/ijes.2021.541983.1184><https://dorl.net/dor/2.10.22034/ijes.2021.541983.1184>

Creative Commons: CC BY 4.0

مفهوم اخلاق یکی از مهم‌ترین مفاهیم حوزه علوم انسانی و اجتماعی است که همواره درباره آن دیدگاه‌های متفاوتی وجود داشته است. به عبارت دیگر، صاحب‌نظران و متخصصان گوناگون هر یک بر اساس مبانی معرفت‌شناختی و پشتوانه‌های فکری متفاوت خود نظرهای مختلفی را در باب معنا، مفهوم، ابعاد و قلمرو آن بیان نمودند (Edwards-Maddox, Reid and Quintana, 2022). اخلاق به معنای اعتماد، درستی، صداقت، عدالت، فضیلت‌های شهروندی و خدمت به جامعه و مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی است که به صورت اعمال و رفتار بروز پیدا می‌کند. در واقع، اخلاق تضمین‌کننده عملکردهای اخلاقی بدون استفاده از اهرم‌های بیرونی است (Bayeh, 2016). اخلاق پایه تربیت انسان است و با توجه به اینکه انسان جانشین و خلیفه خداوند در زمین و پرتویی از ذات اوست، باید خود را به صفات، فضائل و کمالات الهی بیاراید تا نه تنها تکالیف و مسئولیت‌های خود را در عرصه‌های مختلف حیات فردی و اجتماعی به نحو احسن انجام دهد، بلکه ظرفیت لازم برای نزدیکی به مبدأ کمال و مقام قرب الهی را در خود ایجاد کند که در حقیقت کسی رستگار شد که پذیرای پاکی گردید. همچنین، برنامه‌های تعلیم‌وتربیت برای ساختن انسان‌ها بیش از هر چیز بر ملاحظات اخلاقی و تربیت اخلاقی استوار است (Moradi and Gholampoor, 2021).

مقوله اخلاق یکی از مسائل مهم و چالش‌های حال و آینده جوامع و نظام‌های آموزشی مختلف است که به دلیل نقش آن در تنظیم امور زندگی انسان همواره مورد توجه فلاسفه، اندیشمندان، متفکران اجتماعی و علمای اخلاق بوده و یکی از نگرانی‌های سیاست‌گذاران آموزشی جهان، تربیت اخلاقی فراگیران است. در کنار نقش مهم خانواده در تربیت اخلاقی، نظام تعلیم‌وتربیت رسمی و عمومی نیز به دنبال پرورش اخلاق اعضای خود می‌باشد (Pei and Klingensmith, 2023). اخلاق به عنوان امری اجتماعی علاوه بر راهنمایی شخص بر ارتباطات بین افراد حکمفرما است. در مقایسه با مصلحت‌اندیشی که فقط کارکرد اصل واقعیت در مرحله خود می‌باشد، اخلاق عملکرد فراخود است و از دیرباز یکی از اساسی‌ترین ارکان زندگی بشر و سبب اصلی امتیاز انسان نسبت به سایر موجودات می‌شود. انسان می‌تواند ارزش امور اخلاقی را درک کرده و آنها را در زندگی فردی و اجتماعی خود به کار بندد. دانستن اینکه چه چیزی در زندگی خوب، مطلوب و ارزنده است، چه ارزش‌هایی را باید برای خود و دیگران دنبال کرد و سوال‌هایی از این قبیل، ارزش‌گذاری‌هایی هستند با ارجاع به یک معیار یا مجموعه‌ای از احکام کلی درباره آنچه خوب است. این ارزش‌ها زمانی حیاتی به نظر می‌رسند که درون جامعه نمود یابند. زیرا سعادت بشر از جنبه جمعی رسیدن به رفاه اجتماعی می‌باشد (Mahini, 2022).

عصر کنونی، عصر بحران‌ها و چالش‌های بنیان‌افکن (خشونت، شرارت، گسست‌های اخلاقی و نامهربانی) است. بنابراین، اگر آدمی بخواهد تعادل روانی و رفتاری داشته باشد و مقهور شرایط نشود و در روابط فردی و اجتماعی موفق باشد باید به اخلاق و تربیت اخلاقی روی آورد. به همین دلیل، اخلاق و تربیت اخلاقی همواره در طول تاریخ مورد توجه اندیشمندان و متفکران جوامع بوده است. بنابراین، توجه و تلاش‌های علمی و عملی بسیاری از سوی صاحب‌نظران و مربیان برای درک و تبیین ویژگی‌های اخلاقی صرف‌شده و می‌شود. آنچه از تربیت اخلاقی مراد می‌شود ایجاد نوعی دگرگونی است که دامنه آن عرصه‌های فکری، احساسی و رفتاری متربی را دربرمی‌گیرد (Khari Arani, Rahnama and Sobhaninezhad, 2020). تربیت اخلاقی و پرورش شهروندان اخلاق‌مدار از مهم‌ترین نگرانی‌های متولیان تربیتی محسوب می‌شود. بنابراین، نظام تعلیم‌وتربیت در شکل‌گیری رفتار، منش، عادت و طرز فکر و تلقی انسان‌ها بسیار تاثیرگذار می‌باشد و بررسی سیر تحول‌های برنامه تربیت اخلاقی حاکی از اهمیت مضاعف این سازه است (Nieuwazny, Nowakowski, Ptaszynski, 2021). تربیت اخلاقی به عنوان موضوعی که به دو حوزه اخلاق و تعلیم‌وتربیت مربوط است، باید‌ها و نبایدهایی را برای انسان تدارک می‌بیند. بر همین اساس لازم است که درک صحیحی از این باید‌ها و نبایدها داشت تا تربیت روحی، اخلاقی و اجتماعی افراد در هر جامعه‌ای به نحو شایسته‌ای صورت پذیرد (Megregian, et al, 2020).

یکی از مسائل مهمی که نظام تعلیم‌وتربیت معاصر با آن مواجه است، مسئله تربیت اخلاقی می‌باشد که اهمیت آن در نظام‌های آموزشی و پرورشی بسیار مهم و ضروری است (Tan, Naidu and Osman, 2018). تربیت اخلاقی به معنای فرآیند برانگیختن، فراهم‌ساختن و به‌کار بستن سازوکارهای آموزشی و پرورشی در جهت دریافت گزاره‌های اخلاقی، شناختن و شناساندن فضائل و ردائل، زمینه‌سازی ایجاد نگرش مثبت، تمایل به اخلاق حسنه، پایبندی و انجام ارزش‌های اخلاقی برای رسیدن سعادت و کمال می‌باشد (Sanger and Osguthorpe, 2013). در تعریفی دیگر، تربیت اخلاقی به معنای پرورش عادات و صفات اخلاقی مطلوب اسلامی، درونی‌شدن ارزش‌های اخلاقی و شکل‌گیری پایدار شخصیت انسان بر اساس ویژگی‌های انسان کامل اخلاقی، زمینه‌سازی و به‌کارگیری شیوه‌هایی جهت شکوفاسازی، تقویت و ایجاد صفات، رفتارها و آداب اخلاقی و اصلاح و رفع صفات، رفتارها و آداب غیراخلاقی در فرد یا دیگران است (Hemmat Banari and Ahmadloo, 2023).

تربیت اخلاقی محور تمامی برنامه‌های تربیتی در مدارس بوده و بر سایر ساحت‌های تربیتی برتری یافته است. منظور از تربیت اخلاقی نوعی تغییر است که قلمروهای عقلی، عاطفی و رفتاری را دربرمی‌گیرد. در قلمرو عقلی، تربیت اخلاقی معطوف به ایجاد درک اخلاقی برای بازشناسی امور خوب از بد است.

در قلمرو عاطفی، تربیت اخلاقی نظر به پرورش پاره‌ای عواطف معین در شخص دارد. در قلمرو رفتاری، تربیت اخلاقی مستلزم عمل است و رفتار شخص باید جلوه درک و احساس اخلاقی باشد (Lisievici and Andronie, 2016). رویکرد تربیت اخلاقی بیانگر جهت‌گیری کلی، مشخص و منسجمی درباره ماهیت و چگونگی مواجهه با تربیت اخلاقی است که بر پایه آن می‌توان اهداف و روش‌هایی برای تربیت اخلاقی مطرح کرد. بنابراین، مبانی تربیت اخلاقی دسته‌ای از قانون‌مندی‌های نظری، فلسفی، روانشناختی و جامعه‌شناختی است که وضعیت اخلاقی انسان را توصیف می‌کند و هدف تربیت اخلاقی دستیابی به وضعیت‌های مطلوب اخلاقی می‌باشد (Monteiro, Leite and Rocha, 2019).

اخلاق و تربیت اخلاقی فقط به اسلام و جوامع اسلامی اختصاص ندارد و تجربه نشان داده که انسان خواه به دینی آسمانی متدین باشد یا نباشد، هیچ‌گاه حتی در دوره مدرن و پسامدرن از تربیت اخلاقی بی‌نیاز نیست. بنابراین، مقوله اخلاق و تربیت اخلاقی به دلیل نقش زیادی که در رستگاری اخروی و حتی سعادت و صلاح دنیوی فرد و جامعه دارد، همواره مورد توجه غالب فلاسفه، دانشمندان، علمای اخلاق و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت بوده است (Alipour, Moghaddam and Maleki, 2022). تربیت اخلاقی به‌عنوان یکی از ماموریت‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی و یکی از ساحت‌های مهم تربیت رسمی است که سه جنبه آرامش روانی فردی، آرامش اجتماعی و رسیدن به کمال برای فراگیران لازم و ضروری می‌باشد. از جنبه فردی و آرامش روانی ضرورت تربیت اخلاقی از این جهت است که روح را سالم می‌سازد و بهترین شیوه زندگی فراگیر را تعلیم می‌دهد. اخلاق، رذیلت را معرفی و راه پرهیز از آن را نشان می‌دهد و افزون بر آن فضیلت را می‌شناساند و راه تحقق آن را معین می‌کند. جنبه اجتماعی و آرامش اجتماعی یعنی اینکه اگر فراگیر به قواعد و احکام اخلاقی پایبند باشد، نه تنها خودش احساس آرامش می‌کند، بلکه اجتماع هم از کردارها و رفتارهای پسندیده او احساس آرامش می‌کند. بنابراین، اخلاق نیکو مناسبات اجتماعی را بهبود می‌بخشد و فضای جامعه را با طراوت می‌سازد. جنبه دیگر پرورش استعدادها و شکوفایی آنها برای رسیدن به کمال است. یعنی فرد مسلمان با اخلاص و عمل صالح فقط به این انگیزه که خداوند متعال را خشمود سازد به کارهای اخلاقی دست می‌زند و استمرار این نوع کار اخلاقی به فرد کمال بالا و والایی را هدیه می‌دهد (Abedini Beltork, 2020).

در ادامه نتایج چند پژوهش که پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی را بررسی کردند، گزارش می‌شوند. برای مثال Khosravi, Neili and Zamani (2017) ضمن پژوهشی درباره موانع ایجاد همخوانی موضوع‌های پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد علوم تربیتی با نیازهای جامعه به این نتیجه رسیدند که از نظر دانشجویان موانع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سازمانی در ایجاد همخوانی بین موضوع‌ها پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد علوم تربیتی با نیازهای جامعه بسیار موثر هستند. نتایج پژوهش Kiyani and Sadeqzadeh Ghamsari (2012) درباره رویکردهای غالب روش‌شناختی پژوهش فلسفه تعلیم و تربیت در ایران و توصیف روش‌شناختی رساله‌های دکتری نشان داد که رویکرد تحلیلی و استنتاجی، رویکردهای رایج و غالب روش‌شناختی پژوهش در رساله‌های فلسفه تعلیم و تربیت در ایران بود. در پژوهشی دیگر Malaki, Hajitabar Firouzjaee and Ghasemtabar (2012) درباره تحلیل محتوای پایان‌نامه دانشجویی تحصیلات تکمیلی رشته برنامه‌ریزی درسی گزارش کردند که پراکندگی موضوعی در پایان‌نامه‌های برنامه‌ریزی درسی نامناسب و عمده‌ترین رویکرد، کمی و عمده‌ترین روش، توصیفی-پیمایشی بود. با توجه به افزایش رشد استفاده از منابع لاتین در تدوین پایان‌نامه‌ها این موضوع به یکی از هنجارهای علمی بین دانشجویان مبدل گردیده است. با توجه به یافته‌ها این‌طور می‌توان نتیجه گرفت که در پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی به برخی موضوع‌ها بیشتر و به برخی کمتر توجه شده است که این امر می‌تواند متأثر از عواملی چون تخصص استاد راهنما، سرفصل‌های درس و ناآگاهی از موضوع‌ها به‌روز باشد.

از آنجایی که مسائل و آموزه‌های اخلاقی به آرامی در وجود انسان ریشه دوانده باید تدابیری اتخاذ شود که تربیت اخلاقی در سال‌های اولیه به‌صورت زیربنایی و اساسی به آن توجه شود. زیرا سنگ بنای فعالیت‌های آتی افراد را تشکیل می‌دهد و ثمره این نوع تربیت در دوره‌های آتی به‌ویژه در دوران پرتلاطم نوجوانی و جوانی به بار خواهد نشست. یکی از موضوع‌های مهم در تربیت اخلاقی، رویکردهای گوناگونی است که اندیشمندان و پژوهشگران درباره تربیت اخلاقی اتخاذ کردند و پرداختن به این رویکردها و نقش و بررسی آنها علاوه بر اینکه کوتاه‌ترین راه برای آشنایی عمیق با تربیت اخلاقی را مهیا می‌سازد، ما را با مسائل و موضوعات مهم و چالش‌انگیز این حوزه آشنا کرده و زمینه را برای تحقق افق‌های جدید در این قلمرو آماده می‌کند. با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده درباره تربیت اخلاقی در رشته فلسفه تعلیم و تربیت و عدم پرداختن پژوهش‌های قبلی به بررسی آن، پژوهشگران به دنبال بررسی رساله‌های دکتری این زمینه از نظر تربیت اخلاقی هستند. نتایج این مطالعه می‌تواند به شناخت بهتر و اتخاذ تصمیم‌هایی برای بهبود تربیت اخلاقی در نظم تعلیم و تربیت موثر واقع شود. تربیت اخلاقی موضوع مهمی است که در رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت زیادی مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین، هدف این مطالعه کاوشی بر رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی بود.

## روش‌شناسی

این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا کیفی بود. جامعه پژوهش رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در سال‌های ۱۳۷۰ الی ۱۳۹۹ به تعداد ۲۶۳ مورد بودند که تعداد ۳۱ مورد آنها به روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس چکیده و کلیدواژه‌های مرتبط با حوزه تربیت اخلاقی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. در روش نمونه‌گیری هدفمند نمونه‌ها با توجه به هدف‌هایی انتخاب می‌شوند که مهم‌ترین هدف‌های موردنظر در این مطالعه شامل رساله‌های مرتبط با تربیت اخلاقی، رساله‌های دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، نه سایر رشته‌ها، رساله‌های یافت‌شده در سایت ایران‌داک و غیره بودند.

برای انجام این مطالعه کلیدواژه تربیت اخلاقی در سایت ایران‌داک جستجو شد و در بازه زمانی ۱۳۷۰ الی ۱۳۹۹ تعداد ۲۷۰ رساله در رشته فلسفه تعلیم و تربیت یافت شد که این رساله‌ها از نظر کلیدواژه‌ها و چکیده مورد بررسی قرار گرفتند و در نهایت تعداد ۳۱ مورد که بر اساس هدف‌ها یا ملاک‌های ورود به مطالعه مناسب تشخیص داده شدند به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. تعداد ۳۱ رساله از نظر تربیت اخلاقی مورد بررسی قرار گرفتند و یافته‌های حاصل از آن به تایید اساتید رسانده شد.

در این مطالعه داده‌ها با روش یادداشت‌برداری از رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت گردآوری شدند که برای این منظور چکیده و یافته‌های رساله‌های دکتری به‌صورت خط به خط مورد بررسی قرار گرفتند و داده‌های حاصل از بررسی آنها یادداشت شد. همچنین، داده‌های پژوهش حاضر با روش استقرایی تحلیل شدند.

## یافته‌ها

در بررسی و تحلیل رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت در حوزه تربیت اخلاقی، رساله‌های بارگذاری شده در سایت ایران‌داک که تعداد ۳۱ مورد مناسب تشخیص داده شد مورد تحلیل قرار گرفتند که نتایج آن در جدول ۱ قابل مشاهده است.

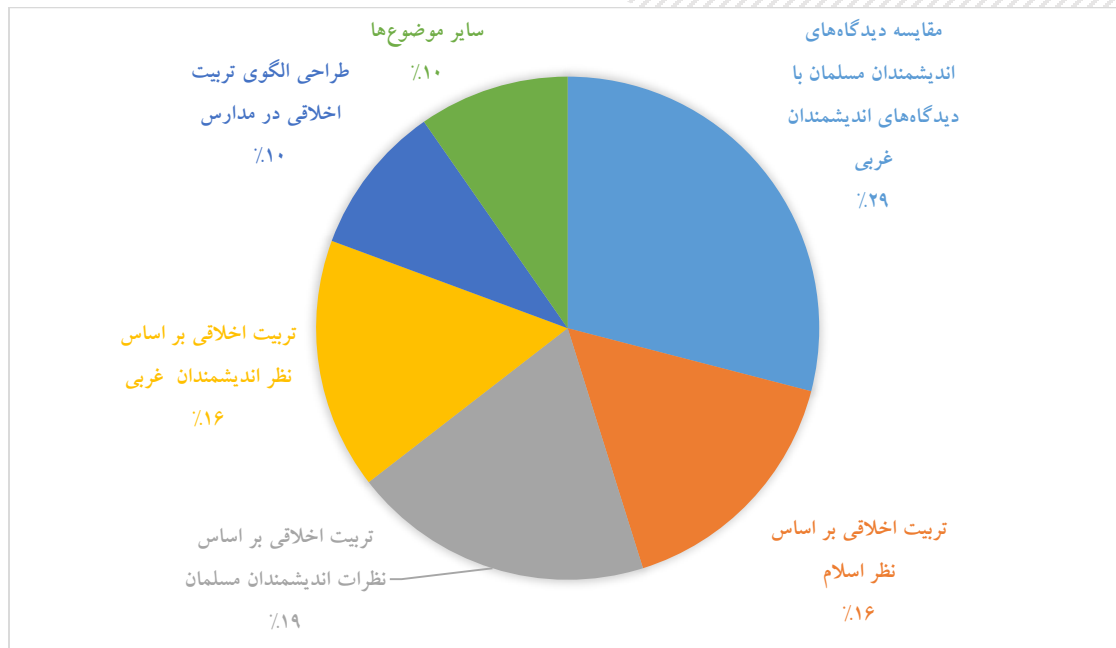
جدول ۱. نتایج بررسی و تحلیل رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت در حوزه تربیت اخلاقی

حوزه	موضوع	روش تحقیق	تعداد	مجموع
	مقایسه خاستگاه‌ها، غایات و روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه کانت و خواجه نصیرالدین طوسی	توصیفی و مقایسه‌ای	۱	
	تبیین نظریه اخلاق از منظر مرتضی مطهری و ریچارد رورتی و نقد دلالت‌های آنها در تربیت اخلاقی	توصیفی، تحلیلی و استنباطی	۱	
	تبیین دیدگاه مارتین بوبر و نقد دلالت‌های آن در تربیت اخلاقی بر اساس دیدگاه سهروردی (استخراج اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی)	تحلیل مفهومی	۱	
	بررسی مقایسه‌ای میان دیدگاه محمد غزالی و نل نادینگز در باب نقش و پیامدهای فراتر رفتن از خود در تربیت اخلاقی	توصیفی و تحلیلی	۱	
۱. مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی	بررسی تطبیقی "خرد" در دیدگاه استرنبرگ و "عقل" از دیدگاه میرزا مهدی اصفهانی و دلالت‌های آنها در تربیت اخلاقی	استنتاج نظری، تحلیل فراروند، مقایسه و ترکیب سازوار	۱	۹
	بررسی تطبیقی رابطه "است" و "باید" در فلسفه‌های ابن سینا و هیوم با نظر به دلالت‌های آنها برای تربیت اخلاقی	تطبیقی، استنتاجی و فرانکنا	۱	
	جایگاه دیگرگزینی در تربیت اخلاقی؛ بررسی تطبیقی آرای جان وایت و مرتضی مطهری	تحلیل محتوای کیفی و تطبیقی	۱	
	بررسی و بازبینی ماهیت اخلاق از دیدگاه برگسون، لویناس و علامه طباطبایی به‌منظور ارائه الگویی برای تربیت اخلاقی	تحلیل عقلانی و ترکیب سازوار	۱	
	تبیین رویکرد زیبایی‌شناختی جان دیویی بر تربیت اخلاقی و نقد و بازسازی آن بر اساس آرای علامه طباطبایی و ارائه الگویی برای تربیت اخلاقی	توصیفی، تحلیلی و انتقادی	۱	
	تربیت اخلاقی در سیره پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)	تحلیلی و توصیفی	۱	
۲. تربیت اخلاقی بر اساس نظر اسلام	تبیین مبانی فلسفی "مرجعیت‌زدایی در تربیت اخلاقی" با تکیه بر دیدگاه پساساختارگرایی و نقد آن از منظر تعالیم وحیانی اسلام با تکیه بر آرای علامه طباطبایی	توصیفی، تحلیلی، استنباطی و با نگاهی تبارشناختی	۵	
	تربیت اخلاقی کودکان سرور بر اساس آموزه‌های اسلام (آیات و روایات)	تحلیل مفهومی و استنتاجی	۱	

۱	توصیفی و تحلیلی	مبانی ارزش‌شناسی تربیت اخلاقی و تربیت معنوی از دیدگاه اسلام	
۱	تحلیل مفهومی و تحلیل محتوا	تبیین و بررسی مبانی عمل اخلاقی بر اساس نظریه اسلامی عمل و تدوین اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی	
۱	تحلیلی و استنباطی	تبیین و بررسی معرفت‌شناسی مولانا در قلمرو تربیت اخلاقی	
۱	توصیفی و تحلیلی	تحلیل مبانی فلسفی تربیت اخلاقی از منظر علامه طباطبایی و ارائه الگویی نظری جهت کاهش شکاف میان معرفت و اخلاق	
۶	توصیفی، تحلیلی، تطبیقی، فرارونده، نومفهوم پردازی و استنتاج نظری	رویکرد اجتماعی به تربیت اخلاقی بر اساس بررسی دیدگاه‌های منتخب با توجه به دیدگاه تفسیری علامه طباطبایی	۳. تربیت اخلاقی بر اساس نظرات اندیشمندان مسلمان
۱	تحلیلی و استنتاجی	بررسی دیدگاه سیدحسین نصر در باب اخلاق به‌منظور تدوین الگوی تربیت اخلاقی مطلوب	
۱	تحلیلی، استنتاجی، انتقادی، ساختارگرایانه و تفسیری	ارائه و تبیین الگوی تربیت اخلاقی بر مبنای نظریه اعتباریات علامه محمدحسین طباطبایی	
۱	تحلیلی و استنتاجی	بررسی نظام اخلاقی شاهنامه فردوسی و دلالت‌های آن برای تربیتی اخلاقی	
۱	تطبیقی، استنتاجی	بررسی و نقد تطبیقی فضیلت و غم‌خواری در تربیت اخلاقی (از دیدگاه دیوید کار و نل نادینگز)	
۱	تحلیلی	تبیین و ارزیابی دیدگاه‌های هابرماس درباره تربیت اخلاقی با تأکید بر نظریه کنش ارتباطی	
۵	تحلیلی فلسفی، تطبیقی، استنتاجی و استقرایی	بررسی و بازسازی ماهیت مسئولیت با توجه به نگاه "معطوف به خود" کانت و نگاه "معطوف به دیگری" لوییناس و دلالت‌های آن در تربیت اخلاقی	۴. تربیت اخلاقی بر اساس نظر اندیشمندان غربی
۱	تبیین استنادی و نقد درونی و بیرونی	تبیین و نقد روش‌شناختی رویکرد ترکیبی در تربیت اخلاقی با تأکید بر دیدگاه ناروانز	
۱	توصیفی، تحلیلی و استنتاجی	تبیین دیدگاه‌های اخلاقی کانت، هگل و میل در گستره رفتارهای نامطلوب و ارائه الگویی جهت تربیت اخلاقی	
۱	سند کاوی	بررسی تحلیلی چهار رویکرد تربیت اخلاقی معاصر، تربیت‌منش، تبیین ارزش‌ها و شناختی رشدی اسلام و ارائه الگوی نمونه برای اخلاقی در دوره دبستانی	۵. طراحی الگوی تربیت اخلاقی در مدارس
۳	توصیفی	روش‌های تربیت اخلاقی در مدارس جمهوری اسلامی ایران	
۱	تحلیل محتوای کیفی	طراحی و اعتباریابی الگوی تربیت اخلاقی متناسب با ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره ابتدایی ایران	
۱	تحلیلی و استنتاجی	بررسی تحلیلی اخلاق پیچیدگی و دلالت‌های آن برای تربیت اخلاقی	
۳	تحلیلی و استنتاجی	بررسی نظام اخلاقی دین صابئین مندائی و دلالت‌های آن برای تعلیم و تربیت اخلاقی	۶. سایر موضوعها
۱	قیاس عملی نقد توسعه‌ای	تبیین و نقد اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی بر مبنای فلسفه شخص‌گرایی	

یافته‌ها نشان داد که بررسی رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی حاکی از آن بود که رساله‌ها در ۶ حوزه شامل مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی (۹ رساله)، تربیت اخلاقی بر اساس نظر اسلام (۵ رساله)، تربیت اخلاقی بر اساس نظرات اندیشمندان مسلمان (۶ رساله)، تربیت اخلاقی بر اساس نظر اندیشمندان غربی (۵ رساله)، طراحی الگوی تربیت اخلاقی در مدارس (۳ رساله) و سایر موضوعها (۳ رساله) قرار داشتند که بیشتر آنها به مقایسه تطبیقی دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی پرداختند. همه رساله‌ها ماهیتی دوگانه داشتند و تعداد ۱۷ رساله تربیت اخلاقی را با نگاهی نظری و انتزاعی و تعداد ۱۴ رساله تربیت اخلاقی را با نگاهی عملی و کاربردی بررسی نمودند. نتایج درصد فراوانی رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت در حوزه تربیت اخلاقی بر اساس حوزه بررسی در شکل ۱ قابل مشاهده است.





شکل ۱. نتایج درصد فراوانی رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت در حوزه تربیت اخلاقی بر اساس حوزه بررسی

یافته‌ها نشان داد که بیشتر رساله‌ها به ترتیب در حوزه‌های مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی (۲۹ درصد)، تربیت اخلاقی بر اساس نظرات اندیشمندان مسلمان (۱۹ درصد)، تربیت اخلاقی بر اساس نظر اسلام (۱۶ درصد)، تربیت اخلاقی بر اساس نظر اندیشمندان غربی (۱۶ درصد)، طراحی الگوی تربیت اخلاقی در مدارس (۱۰ درصد) و سایر موضوعها (۱۰ درصد) قرار داشتند که بیشتر آنها به مقایسه تطبیقی دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی پرداختند.

## بحث و نتیجه‌گیری

عصر حاضر، عصر بحران‌ها و چالش‌های اساسی است و اگر فردی بخواهد تعادل روانی و رفتاری داشته باشد و تابع شرایط نباشد، باید در روابط فردی و اجتماعی به اخلاق و تربیت اخلاقی روی آورد. تربیت اخلاقی بخشی از برنامه تربیتی انسان است که شکوفایی اخلاقی استعدادهای علمی و عملی اخلاقی را تضمین می‌کند و پرورش شخصیتی آراسته به فضائل اخلاقی را ممکن می‌سازد. انسان‌ها بدون اخلاق و تربیت اخلاقی قادر به زندگی مشترک نیستند و تربیت اخلاقی یکی از مهم‌ترین و دشوارترین وظایف است و انجام این وظیفه یکی از اهداف مهم جوامع بشری می‌باشد. رشته فلسفه تعلیم و تربیت رشته‌ای برای تماشاکردن اندیشه‌ها نیست، بلکه رشته‌ای است تا به ما می‌آموزد که چگونه می‌توانیم به بهترین شکل از اندیشه‌ها استفاده کنیم. رساله‌های رشته فلسفه تعلیم و تربیت باید به گونه‌ای باشد که بتواند این القا را در گروه هدف و جامعه هدف ایجاد کند که برای انجام هر کاری باید دقیقاً فکر کرد و کارها را در بافت رشد فردی و اجتماعی دید و نتایج پژوهش‌های این رشته را نه در قالب رساله و مقاله، بلکه باید به صورت کتابی راهنما در اختیار جامعه قرار داد. بنابراین، هدف این مطالعه کاوشی بر رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی بود.

یافته‌ها نشان داد که بررسی رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی حاکی از آن بود که رساله‌ها در ۶ حوزه شامل مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی، تربیت اخلاقی بر اساس نظر اسلام، تربیت اخلاقی بر اساس نظرات اندیشمندان مسلمان، تربیت اخلاقی بر اساس نظر اندیشمندان غربی، طراحی الگوی تربیت اخلاقی در مدارس و سایر موضوعها قرار داشتند که بیشتر آنها به مقایسه تطبیقی دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی پرداختند. همه رساله‌ها ماهیتی دوگانه داشتند و تعداد ۱۷ رساله تربیت اخلاقی را با نگاهی نظری و انتزاعی و تعداد ۱۴ رساله تربیت اخلاقی را با نگاهی عملی و کاربردی بررسی نمودند. پژوهش‌هایی در زمینه بررسی پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی انجام شده که از جمله می‌توان به پژوهش‌های (Khosravi et al, 2017)، (Kiyani and Sadeqzadeh Ghamsari, 2012) و (Malaki et al, 2012) اشاره کرد.

در حوزه مقایسه دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان با دیدگاه‌های اندیشمندان غربی ۹ رساله وجود داشت. رساله اول درباره مقایسه دیدگاه تربیت اخلاقی از نظر کانت و خواجه نصیرالدین طوسی در زمینه تفاوت مبادی، هدف‌ها و روش‌های تربیت اخلاقی بود. رساله دوم با هدف مقایسه نظریه اخلاق از دیدگاه مطهری به‌عنوان نماینده‌ای که اخلاق را با دین و وجدان عجین می‌داند و دیدگاه رورتی به‌عنوان نماینده نئوپراگماتیسم که اخلاق را فاقد بنیاد دینی می‌داند انجام شد. در این مطالعه پس از بیان نظرات هر یک از اندیشمندان و بیان نقاط مثبت و منفی آنها، دلالت‌های تربیتی هر یک را در زمینه اهداف تربیت اخلاقی، ویژگی‌های تربیت اخلاقی و برنامه درسی و آموزشی بررسی شد. رساله سوم با هدف استخراج اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی از دیدگاه بوبر و تشخیص اشتراک و افتراق نظر بوبر در تربیت اخلاقی با دیدگاه سهرودی انجام شد.

رساله چهارم با هدف بررسی مفهوم فراتر رفتن از خود در تربیت اخلاقی و پیامدهای آن از حیث اهداف، اصول و روش‌ها از دیدگاه محمد غزالی و نادینگز انجام شد و محقق پس از مقایسه و بررسی دو دیدگاه به تلفیق این دو دیدگاه می‌پردازد و در زمینه تربیت اخلاقی نظریه ناظر آرمانی را مطرح می‌کند. رساله پنجم با هدف تطبیق نظریه تعادلی خرد استرنبرگ که نمونه‌ای استدلال‌گرایی اخلاقی است و دیدگاه میرزا مهدی اصفهان درباره عقل که نمونه‌ای از شهودگرایی اخلاقی است به یک جمع‌بندی درباره شناخت اخلاق و دلالت آن در تربیت اخلاقی دست یافته و در پایان مدل شهودگرایی انتقادی را معرفی می‌کند که در این پژوهش محقق بیشتر دو نظریه استدلال‌گرایی و شهودگرایی را مد نظر قرار داده و بررسی می‌کند. رساله ششم با هدف ارتبای گزاره‌های حاوی است با گزاره‌های حاوی باید را در دیدگاه‌های فلسفی ابن سینا و هیوم مقایسه و بررسی می‌کند که اهمیت این بحث از جهت تربیت اخلاقی مورد توجه است. قبول یا عدم قبول رابطه منطقی میان گزاره‌های حاوی است با گزاره‌های حاوی باید می‌تواند در تربیت اخلاقی به قواعد متفاوتی منجر شود. در این پژوهش محقق پس از بررسی نظریه اخلاق هر یک، الگوی تربیت اخلاقی را با استفاده از نگاه عقلانی ابن سینا و هیجانی هیوم طراحی کرد و در این الگو اهداف تربیت اخلاقی، مبانی و اصول تربیت اخلاقی بیان شد. رساله هفتم با هدف بررسی جایگاه دیگرگزینی در دیدگاه تربیت اخلاقی جان وایت و تطبیق آن با آرای مرتضی مطهری انجام شد و در این تحقیق دیگرگزینی به‌عنوان یکی از اهداف تربیت اخلاقی مورد بررسی و مقایسه از نظر دو دیدگاه قرار گرفت و در پایان پژوهشگر روش‌های تربیت اخلاقی بر اساس یافته‌های پژوهش را به‌صورتی که برای نظام آموزشی کاربرد داشته باشد، بیان نمود. رساله هشتم به بررسی و بازبینی ماهیت اخلاق از دیدگاه برگسون، لویناس و علامه طباطبایی برای ارائه الگوی تربیت اخلاقی پرداخت. محقق ابتدا ماهیت اخلاق از دیدگاه برگسون، لویناس و علامه طباطبایی را توضیح داد و سپس با استفاده از نظریه ترکیب سازوار ضمن رسیدن به فرازبان مشترک، تعریف نوینی از اخلاق ارائه کرد و در نهایت با کمک رویکرد ترکیبی، الگویی از تربیت اخلاقی بر اساس اهداف و اصول تربیت اخلاقی ارائه کرد. رساله نهم با هدف تبیین زیبایی‌شناختی جان دیویی بر تربیت اخلاقی و نقد و بازسازی دیدگاه دیویی از منظر علامه طباطبایی پرداخته و در پایان الگوی مفهومی در دو سطح مبانی و هنجاری مورد بررسی قرار گرفت.

در سطح مبانی نظریه تمرین عملی دراماتیک مورد بررسی و بازسازی قرار گرفت. دیویی در بررسی و تحلیل عمل اخلاقی به حسن فاعلی نظر داشت و حسن فعلی را در نظر نمی‌گیرد، در حالی که علامه طباطبایی در تحلیل عمل اخلاقی هم به حسن فاعلی و هم به حسن فعلی نظر دارد. در سطح هنجاری نیز هفت عنصر مهم برای تربیت اخلاقی از منظر زیبایی‌شناختی بیان شده که سه عنصر بین دو دیدگاه مشترک (عمل، احساس و معرفت) و دو عنصر مجزا (فطرت و ایمان در مقابل حساسیت و همدلی) دارد که با هم هفت مولفه مهم را تشکیل می‌دهند و در بخش ایده‌آل‌های تربیت اخلاقی نیز حیات طیبه بیان شده که می‌توان رگه‌هایی از دموکراسی و رشد اخلاقی را مشاهده نمود.

در حوزه تربیت اخلاقی بر اساس نظر اسلام ۵ رساله وجود داشت. رساله اول با هدف استخراج، تنظیم و تدوین آموزه‌های پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) در تربیت اخلاقی انجام شد. در کنار این هدف، هدف‌های دیگری مدنظر بود که شامل فراهم آوردن زمینه برای تدوین نظریه تربیت اخلاقی از دیدگاه اسلام، ارائه رهنمودهای عملی برای رشد و ارتقای تربیت اخلاقی به مسئولان نظام تعلیم و تربیت رسمی و خانواده‌ها و بیان مبانی، اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی از زاویه‌ای دیگر بودند. پژوهشگر هم از روش‌هایی که بر محیط اهمیت می‌دهد و هم از روش‌هایی که به آموزش آموزه‌های اخلاقی و پرورش قدرت تفکر تربیت اخلاقی اهمیت می‌دهد، استفاده و هم از روش‌های پرورش عادت‌ها و رفتارهای مطلوب اخلاقی بهره برد. رساله دوم با هدف بازشناسی مبانی فلسفی مسله مرجعیت‌زدایی پسا‌ساختارگرا از نظر اسلام بود. در این پژوهش، محقق به‌دنبال بررسی عوامل زمینه‌ای بحران در تربیت اخلاقی یعنی مرجعیت‌زدایی بود. رساله سوم به‌دنبال تربیت اخلاقی کودکان سرور یعنی در محدوده سنی تولد تا هفت سالگی بود. این مطالعه به بررسی مفهوم، امکان، عوامل و اهداف تربیت اخلاقی در کودکان سرور پرداخت. رساله چهارم درباره مبانی ارزش‌شناسی، مبانی تربیت اخلاقی و مبانی تربیت معنوی بود و محقق به‌دنبال بررسی و شناخت مبانی ارزش‌شناسی، تربیت اخلاقی و تربیت معنوی از نظر اسلام بود و در پایان ارتباط تربیت اخلاقی و تربیت معنوی را بررسی نمود. رساله پنجم تربیت اخلاقی از نظر اسلام بررسی و هدف آن تبیین نظام تربیت اخلاقی بر اساس مبانی علم اخلاقی از منظر آیات و احادیث تفسیری



بود. علاوه بر هدف نظری، محقق به دنبال هدف عملی نیز بود که برای این منظور به طراحی تربیت اخلاقی از منظر اسلام پرداخت و این طراحی شامل توجه به اصول و روش‌های تربیت اخلاقی بود و در این راستا رهنمودهای عملی و اجرایی برای اولیا و مربیان در زمینه تربیت اخلاقی ارائه کرد. در حوزه تربیت اخلاقی بر اساس نظرات اندیشمندان مسلمان ۶ رساله وجود داشت. رساله اول با هدف بررسی دلالت‌های تربیت اخلاقی از منظر معرفت‌شناسی مولانا انجام و پس از بررسی معرفت‌شناسی، روش‌ها، مراحل و اصول تربیت اخلاقی استخراج شد. رساله دوم به دنبال تحلیل و تبیین شکاف میان معرفت و عمل اخلاقی از دیدگاه علامه طباطبایی و طراحی الگوی نظری تربیت اخلاقی بر اساس آن بود. محقق ابتدا عواملی را که باعث فعل اخلاقی می‌شود، بیان (علم و اراده) و بعد رویکردهای رایج تربیت اخلاقی (رویکرد تربیت‌منش، رویکرد رشد شناختی و رویکرد غم‌خواری) را از جهت تحت پوشش قراردادن تمامی عناصر و مولفه‌های تربیت اخلاقی بررسی می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که برای توجه به مسئله میان معرفت و عمل نارسا هستند و در نهایت الگویی را معرفی که شکاف بین معرفت و عمل اخلاقی را از بین می‌برد. رساله سوم با هدف دستیابی به رویکرد اجتماعی در تربیت اخلاقی انجام تا بتواند بخشی از نواقص رویکردهای موجود در تربیت اخلاقی که با دغدغه تربیت اخلاقی در دیدگاه اسلامی انجام شدند را جبران نماید. در این پژوهش سه رویکرد اجتماعی دورکیم، جان دیویی و هابرماس بررسی شد. رویکرد اجتماعی به تربیت اخلاقی به این معنا است که تربیت اخلاقی در دیدگاه اسلامی از خاستگاه و بستر اجتماعی ممکن می‌شود، اما ارزش‌های اخلاقی متکی به منبع ثابت وحی است و از سوی دیگر هدف ارتقای اخلاقی متکی بر اعتقاد به خدا و برای قرب الهی است، نه تطابق با درخواست‌های جامعه. نکته دیگر اینکه رویکرد اجتماعی به تربیت اخلاقی به معنای پرورش مولفه‌هایی از حیثیت اجتماعی انسان به‌عنوان قابلیت‌های اخلاقی است که در گفتگو، تعلق به هویت جمعی و حفظ آن و نیز گفتگو قابل تعیین است. متناظر با هر یک از این مولفه‌ها، توانمندی‌های مشخصی قابل ارائه می‌باشد. در نهایت، با دستیابی به توانمندی‌های اخلاقی و مفهوم‌پردازی درباره سه مولفه حفظ و تعلق به هویت جمعی، ارتباط و گفتگو، مبانی، اهداف و اصول مشخصی برای تربیت اخلاقی ارائه کرده است. رساله چهارم دیدگاه سید حسین نصر با هدف بررسی دیدگاه وی در باب اخلاق به منظور تدوین الگوی تربیت اخلاقی مطلوب شامل مبانی، اهداف، اصول و روش‌ها است. رساله پنجم با هدف ارائه و تبیین الگوی تربیت اخلاقی بر مبنای نظریه اعتبارات علامه طباطبایی انجام شد و در این رساله محقق نظریه اعتبارات علامه طباطبایی را تشریح و سپس الگویی جامع برای آن طراحی می‌کند. در این پژوهش علاوه بر مبانی، اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی که بر اساس دیدگاه اعتبارات علامه طباطبایی نوشته شده، محقق به بررسی ابعاد تربیت اخلاقی، مراحل تربیت اخلاقی، ویژگی‌ها، عوامل و موانع تربیت اخلاقی در محیط نفس فرد، محیط اجتماعی و محیط اجتماعی بیان می‌کند. رساله ششم با هدف شناخت و تبیین نظام اخلاقی شاهنامه فردوسی و دلالت‌های آن برای تربیت اخلاقی انجام شد و اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی بر اساس آن تشریح گشت.

در حوزه تربیت اخلاقی بر اساس نظر اندیشمندان غربی ۵ رساله وجود داشت. رساله اول نظرات دیوید کار و نل نادینگز را در زمینه دو رویکرد مهم اخلاق فضیلت و اخلاق غم‌خواری از حیث مبانی فلسفی و روش‌های تربیت اخلاقی مورد بررسی و مقایسه قرار داد. محقق الگویی را پیشنهاد می‌دهد که تلفیقی از دو رویکرد باشد و بر اساس عقل و احساس بنا شده است. رساله دوم دیدگاه هابرماس را درباره تربیت اخلاقی با تاکید بر نظریه کنش ارتباطی بررسی می‌کند و محقق با توجه به نتایج تحقیق، الگوی کاربردی تربیت اخلاقی را معرفی می‌نماید که می‌توان آن را برای نظام آموزشی به کار برد. رساله سوم درباره بازسازی ماهیت مسئولیت با توجه به نگاه معطوف به خود کانت و نگاه معطوف به دیگری لویناس است که بر اساس آن دلالت‌های تربیت اخلاقی در این زمینه استخراج شد و در پایان تعریفی نوین از تربیت از منظر کانت و لویناس بیان که می‌تواند سرآغازی برای پرورش مسئولیت در دانش‌آموزان باشد. رساله چهارم ترکیبی در تربیت اخلاقی با تاکید بر دیدگاه نارواژ بود که درصد ترکیب دو رویکرد تربیت‌منش و تربیت اخلاقی عقلانی می‌باشد و روش ترکیبی به دنبال این است که نقاط مثبت را با هم ترکیب می‌کند. رساله پنجم تبیین دیدگاه‌های اخلاقی کانت، هگل و میل در زمینه پیشگیری از رفتارهای نامطلوب است و در این پژوهش به تبیین تربیت اخلاقی در گستره رفتارهای نامطلوب در دو بعد پیشگیری و تنبیه و مجازات پرداخته شد. در این مطالعه پس از شناسایی انواع رفتارهای نامطلوب در هر دیدگاه، پیشگیری کنشی اولیه از این رفتارها با تاکید بر چهار عنصر اصلی تعلیم و تربیت یعنی اهداف، مبانی، اصول و راهبردهای تربیتی مورد بررسی قرار گرفت و بر اساس این عناصر یک الگوی پیشگیرانه برای هر دیدگاه ارائه شد. در حوزه طراحی الگوی تربیت اخلاقی در مدارس ۳ رساله وجود داشت. رساله اول با هدف بررسی تحلیلی چهار رویکرد تربیت اخلاقی و ارائه الگویی برای تربیت اخلاقی در دوره دبستان انجام شد و پژوهشگر با تحلیل رویکردهای تربیت اخلاقی معاصر، تربیت‌منش، تبیین ارزش‌ها و شناختی رشدی اسلام به استخراج اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی و یادگیری، نقش معلم و دانش‌آموز در تربیت اخلاقی توجه کرد. رساله دوم به دنبال بررسی روش‌های تربیت اخلاقی در مدارس جمهوری اسلامی ایران به منظور یافتن راهکارهای عملی در چگونگی اعمال آن در مدارس برای سازندگی و اصلاح دانش‌آموزان بود. رساله سوم با هدف طراحی و اعتباریابی الگوی تربیت اخلاقی متناسب با ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره ابتدایی انجام و این الگو در قالب اهداف، اصول، محتوا، روش‌های آموزشی، عوامل موثر، عوامل زمینه‌ساز، عوامل بازدارنده و پیامدها و نتایج تربیت اخلاقی تنظیم شد.

در حوزه سایر موضوعها ۳ رساله وجود داشت. رساله اول با هدف بررسی تحلیلی اخلاق پیچیدگی و دلالت‌های آن برای تربیت اخلاقی انجام شد. اخلاق پیچیدگی مجموعه نظرهای مبتنی بر جهان‌بینی پیچیدگی است که به بررسی رابطه و تاثیر این جهان‌بینی بر اخلاق می‌پردازد و طرح این نظرها با انتقاد از تاثیر جهان‌بینی سادگی بر نظرهای اخلاقی سنتی و رایج آغاز گردیده و شامل مجموعه دیدگاه‌های متنوعی هستند که به ارائه تمهیداتی برای مواجهه با مسائل و موقعیت‌های اخلاقی می‌پردازد. این دیدگاه‌ها و نظریه‌ها ضمن داشتن اشتراکات مفهومی، تفاوت‌هایی نیز با هم دارند و در هر کدام از آنها می‌توان جنبه‌های قابل اعتنا و یا مغفولی را یافت که این مسئله بازنگری و توسعه اخلاق پیچیدگی را ضروری می‌سازد. رساله دوم به دنبال بررسی نظام اخلاقی دین صابئین مندائی و استلزامات برای تعلیم و تربیت اخلاقی است. دین صابئین مندائی یکی از قدیمی‌ترین ادیان توحیدی و تنها سنت عرفانی زنده جهان از دوران باستان است که بازماندگان آن هم‌اکنون با گمنامی در خوزستان و جنوب عراق به حیات خود ادامه می‌دهند. محقق پس از تحلیل و بررسی نظام اخلاقی دین صابئین، مبانی، اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی را مطرح کرد. رساله سوم با هدف تبیین و نقد اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی بر مبنای فلسفه شخص‌گرایی نوشته شده و این نوع فلسفه در پایان قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میلادی شکل گرفته است. محقق در این پژوهش بر مسائل و مشکلات اخلاقی ناشی از دو جهت‌گیری ارزشی لیبرالیسم کلاسیک و سوسیالیسم غلبه می‌کند و این کار را با استفاده از تحلیل فلسفه شخص‌گرا انجام و بر اساس این فلسفه، مبانی، اهداف، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی را تشریح می‌نماید.

بیشتر پژوهش‌ها و رساله‌هایی که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفتند به استنتاج دلالت‌های تربیتی و ارائه الگو در زمینه تربیت اخلاقی پرداختند، ولی در هیچ کدام معیارهایی برای سنجش، نقادی و تحلیل تربیت اخلاقی در فضای تربیتی ارائه نشد. نقد دیگری که می‌توان به رساله‌های مورد بررسی کرد این است که همه رساله‌ها الهام‌بخش برای حل مسائل واقعی تربیت اخلاقی نیستند و آنچه در نظام آموزشی و جامعه ما قابل مشاهده است اینکه نتایج این رساله‌ها در حد یک رساله و مقاله در مجله باقی می‌ماند و نتوانسته باعث اندیشه‌ورزی و انسجام‌بخشی فکری در واقعیت و تغییر نگرش افراد و وسعت‌بخشی به نگاه افراد در جامعه و نظام آموزشی شود. با توجه به وجود پژوهش‌های متعددی که در زمینه تربیت اخلاقی به رشته تحریر درآمده است، لازم است که در این زمینه به چند نکته اشاره شود. مسئله عمده‌ای که در حوزه تربیت اخلاقی توسط محققین انجام شده در زمینه طرح اهداف، مبانی، اصول و روش‌های تربیت اخلاقی است. بیشتر رساله‌ها از دیدگاه فلسفی به تربیت اخلاقی پرداختند و کمتر به بعد تربیتی و کاربردی آن، ساخت و اجرای برنامه‌های تربیت اخلاقی، ارزشیابی از فرآیند تربیت اخلاقی در نظام تعلیم و تربیت و بررسی علل عدم موفقیت تربیت اخلاقی در زمینه آموزش کاربردی و عملی آن توجه داشتند. بنابراین، لازم است که موضوع رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت بر اساس نیازها و مسائل واقعی جامعه و نظام تعلیم و تربیت انتخاب شود و از ابزارهای گوناگون گردآوری داده‌ها و روش‌های پژوهشی آمیخته استفاده تا نتایج بهتر و موثرتری حاصل شود. بررسی رساله‌های دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه‌های دولتی در حوزه تربیت اخلاقی به شناخت بهتر تربیت اخلاقی کمک می‌کند و خلأهای موجود را به خوبی نمایان می‌سازد. همچنین، رساله‌ها انطباق لازم و کافی را با نیازها و مسائل جامعه و نیازهای آموزشی نداشتند و هیچ رساله‌ای درباره آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی در جامعه و نظام آموزشی یافت نشد. این نتایج می‌تواند برای متخصصان، برنامه‌ریزان و اساتید دانشگاهی حوزه فلسفه تعلیم و تربیت تلویحات کاربردی بسیاری داشته باشد و زمینه را برای پژوهش‌های بیشتر و کاربست نتایج فراهم سازد.

#### موازین اخلاقی

در این مطالعه اصول، نکات و ملاحظات اخلاقی از جمله عدم سرقت علمی رعایت شد.

#### مشارکت نویسندگان

در این پژوهش دانشجو مسئول جمع‌آوری پیشینه نظری و پژوهشی و اساتید مسئول نگارش، بارگذاری و اصلاح مقاله بودند.

#### تعارض منافع

در این پژوهش هیچ‌گونه تضاد منافی وجود نداشت.

#### تشکر و قدردانی

از پایان از همه افرادی که در انجام این مطالعه کمک نمودند، تشکر می‌گردد.

## Reference

- Abedini Beltork M. (2020). Investigating the position of moral training in the elementary school textbooks a content analysis research. *Scientific Journal of Research in Islamic Education Issues*, 28(48): 171-187. (In Persian)
- Alipour Moghaddam Kh, Maleki H. (2020). Identifying and validating the principles and objectives of the moral education curriculum model. *Education Strategies in Medical Sciences*, 15(3): 280-289. (In Persian)
- Bayeh E. (2016). Role of civics and ethical education for the development of democratic governance in Ethiopia: Achievements and challenges. *Pacific Science Review B: Humanities and Social Sciences*, 2(1): 31-36.
- Edwards-Maddox S, Reid A, Quintana DM. (2022). Ethical implications of implicit bias in nursing education. *Teaching and Learning in Nursing*, 17(4): 441-445.
- Hemmat Banari A, Ahmadloo M. (2023). The components of the process of motivation in moral education from the perspective of the Holy Quran. *Academic Journal of the Qur'an and Science*, 16(31): 23-56. (In Persian)
- Khari Arani M, Rahnama A, Sobhaninezhad M. (2020). A comparative study of the philosophical bases of moral training from the viewpoints of Allameh Tabatabaei and Levinas. *Scientific Journal of Research in Islamic Education Issues*, 28(48): 63-86. (In Persian)
- Khosravi M, Neili MR, Zamani BE. (2017). [Detect barriers to consistency thesis subject course masters educational sciences the community needs from the perspective students](#). *Scientific Journal of Education Research*, 12(52): 81-100. (In Persian)
- Kiyani M, Sadeqzadeh Ghamsari A. (2012). Expressing the predominant approaches of the methodology of the philosophy of education and methodological analysis of Iran's thesis doctorate. *Foundations of Education*, 1(2): 119-132. (In Persian)
- Lisievi P, Andronie M. (2016). Teachers assessing the effectiveness of values clarification techniques in moral education. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 217: 400-406.
- Mahini F. (2022). Identifying the components of social welfare based on implications of moral and social education of the concept of “must” from Kant opinion. *Social Welfare Quarterly*, 21(83): 263-307. (In Persian)
- Malaki H, Hajitabar Firouzjaee M, Ghasemtabar SN. (2012). An analysis of the contents of graduate student's theses majoring in curriculum development in Allameh Tabatabai University, Shahid Beheshti University, and Tarbiat Modarres University (2000-2010). *Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 1(4): 85-108. (In Persian)
- Megregian M, Low LK, Emeis C, De Vries R, Nieuwenhuijze M. (2020). “I’m sure we talked about it”: Midwives experiences of ethics education and ethical dilemmas, a qualitative study. *Women and Birth*, 33(6): 519-526.
- Monteiro F, Leite C, Rocha C. (2019). Ethical education as a pillar of the future role of higher education: Analysing its presence in the curricula of engineering courses. *Futures*, 111: 168-180.
- Moradi P, Gholampoor M. (2021). Content analysis of Persian books in the second grade of elementary school based on the components of moral education. *Quarterly Journal of Extension in Ethics*, 10(40): 175-197. (In Persian)

- Nieuwazny J, Nowakowski K, Ptaszynski M, et al. (2021). Does change in ethical education influence core moral values? Towards history- and culture-aware morality model with application in automatic moral reasoning. *Cognitive Systems Research*, 66: 89-99.
- Pei KY, Klingensmith ME. (2023). Ethical challenges in education research during high stakes events – can participants truly “opt-out?” *The American Journal of Surgery*, 225(2): 258-259.
- Sanger MN, Osguthorpe RD. (2013). Modeling as moral education: Documenting, analyzing, and addressing a central belief of preservice teachers. *Teaching and Teacher Education*, 29: 167-176.
- Tan BP, Naidu NBM, Osman ZJ. (2018). Moral values and good citizens in a multi-ethnic society: A content analysis of moral education textbooks in Malaysia. *The Journal of Social Studies Research*, 42(2): 119-134.